

**TÜRKİYE’DE KATILIM BANKACILIĞI ALANINDAKİ
GELİŞMELER İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ NEDENSELLİK
İLİŞKİLERİNİN İNCELENMESİ: TODA-YAMAMOTO YAKLAŞIMI**

Investigation of Causality Relations Between Developments in Participation
Banking and Economic Growth in Turkey: Toda-Yamamoto Approach

ÖMER FAZIL EMEK

Dr. Öğr. Üyesi., Mardin Artuklu Üniversitesi Nusaybin Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Programı,
Mardin, Türkiye

Assoc. Prof., Mardin Artuklu University, Nusaybin Vocational School, Foreign Trade Department,
Mardin, Turkey

ofemek@gmail.com
orcid.org/ 0000-0003-4429-8892

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Makale Türü /Article Types: Research Article

Geliş Tarihi /Received: 2 Mayıs 2021

Kabul Tarihi/Accepted: 28 Temmuz 2021

Yayın Tarihi/Published: 30 Aralık 2021

Doi: [https://doi.org/ 10.14395/hid.931233](https://doi.org/10.14395/hid.931233)

ATIF/CITE AS:

Emek, Ömer Fazıl, “Türkiye’de Katılım Bankacılığı Alanındaki Gelişmeler İle Ekonomik Büyüme
Arasındaki Nedensellik İlişkilerinin İncelenmesi: Toda-Yamamoto Yaklaşımı”, Hitit İlahiyat Dergisi,
(Aralık/December 2021) 20/3

İNTİHAL/PLAGIARISM:

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.
Copyright © Published by Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Hitit University Divinity Faculty,
Çorum, Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/hid>

Investigation of Causality Relations Between Developments in Participation Banking and Economic Growth in Turkey: Toda-Yamamoto Approach

Abstract

The contribution and impact of developments in banking and finance to economic growth has been discussed in the literature for many years and various empirical analyzes are made regarding this. Four different theoretical approaches have been developed on the subject, which are stated as supply-oriented, demand-driven, interdependence and neutrality hypothesis. The analyzes carried out to test these theoretical approaches give different results due to different conditions. For this reason, an agreed approach has not been formed. However, the general trend is that financial development and deepening have some effects on economic growth. Islamic banks, which are described as alternative or complementary, operating in the financial sector, are likely to yield similar results.

It is observed that empirical studies that examine the effects of developments in the field of participation banking on economic growth in Turkey have started to gain importance especially in recent years. The period range dealt with in these studies generally covers time series data starting from the 2000s. It is noteworthy that the variables taken into account in this type of bank are mostly deposits collected and loans granted. In addition to these, it was tested whether variables such as total assets, own funds, net operating profits have a significant relationship on economic growth. In these studies, which tests such as Johansen cointegration, ARDL boundary test, Vector error correction models (VECM) and Granger causality, it has been investigated whether there is a short / long-term relationship and causality between the developments in participation banking and economic growth. According to the results obtained, again, the general trend is that the developments in the participation banking field have a positive effect on economic growth and there is a causal relationship between them. It can be easily said that these types of banks in Turkey are still in the development phase and that the restructuring in this area will contribute to sustainable economic growth.

Considering the empirical studies that examine the relationship between the developments in Islamic banking and economic growth on the basis of other country and country groups, it is seen that the literature has started to take shape in recent years. Studies on countries such as Malaysia, Indonesia, and Pakistan, where activities in Islamic banking are concentrated, are gaining weight. In these studies, the short / long term effects of the total loans, which are mostly granted, on the GDP and the causality relations are examined. Similar to the findings obtained in Turkey, meaningful relationships have been

determined that the activities in the field of Islamic banking have a share in economic growth. In this respect, studies on Turkey and other countries give almost compatible results. The increase in activities in Islamic banking and the effort to gain a significant place in financial development necessitate the examination and questioning of the effects of these types of banks in every field. In this respect, it is expected that the activities in the field of Islamic banking will become increasingly popular among the fields of study.

It should be noted that the literature on the effects of Islamic banking activities on economic growth compared to traditional banks is much more recent. Studies based on the effects of its activities in Turkey are extremely limited. It is expected that this study, conducted in the case of Turkey, will contribute to this gap in the literature. The aim of this study is to examine the causality relationship between funds collected and loans granted in Turkey between 2010 and 2020, representing the developments in the field of Islamic banking, with economic growth. For this, Toda-Yamamoto causality test was used, which allows analysis according to all kinds of stationarity levels of the series among various causality tests, and the findings obtained were interpreted.

According to the findings obtained from the Toda-Yamamoto causality test, the existence of a one-way causality from total consumer loans to GDP was determined. However, no causality relationship could be determined between real person participation accounts and GDP. Considering that the weighted variable used to represent the developments in Islamic banking in the literature is “total loans offered to the private sector and consumers”, the existence of causality from the total consumer loans identified in the study to GDP is shows the effect of consumer loans on economic growth.

Keywords: Economic Growth, Banking and Finance, Islamic Banking, Participation Banking, Toda-Yamamoto Causality Test.

JEL Classification: B22, C22, E31.

Türkiye’de Katılım Bankacılığı Alanındaki Gelişmeler ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkilerinin İncelenmesi: Toda-Yamamoto Yaklaşımı

Öz

Bankacılık ve finans alanındaki gelişmelerin ekonomik büyümeye katkı ve etkisi literatürde uzun yıllardır tartışılmakta ve bununla ilgili çeşitli ampirik analizler yapılmaktadır. Konu ile ilgili şimdiye kadar arz odaklı, talep kaynaklı, karşılıklı bağımlılık ve tarafsızlık hipotezi olarak belirtilen dört farklı teorik yaklaşım geliştirilmiştir. Bu teorik yaklaşımların test edilmesi amacıyla yapılan analizler, farklı koşullar gereği farklı neticeler vermektedir. Bu neden-

le üzerinde mutabık kalınan bir yaklaşım oluşmamıştır. Ancak genel eğilim finansal gelişme ve derinleşmenin ekonomik büyüme üzerinde birtakım etkiler bıraktığı yönündedir. Finans sektörü içerisinde faaliyet yürüten alternatif veya tamamlayıcı olarak ifade edilen İslami bankaların da benzer sonuçlar vermesi muhtemeldir.

Türkiye’de katılım bankacılığı alanındaki gelişmelerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceleyen ampirik çalışmaların özellikle son yıllarda ağırlık kazanmaya başladığı görülmektedir. Bu çalışmalarda ele alınan dönem aralığını, genellikle 2000’li yıllardan başlayan zaman serisi verileri kapsamaktadır. Bu banka türünde dikkate alınan değişkenlerin çoğunlukla toplanan mevduatlar ve kullanılan krediler şeklinde olduğu dikkat çekmektedir. Bunların yanında toplam aktifler, özkaynaklar, net faaliyet karları gibi değişkenlerin de ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir ilişkisinin olup olmadığı test edilmiştir. Johansen eşbütünleşme, ARDL sınır testi, Vektör hata düzeltme modelleri (VECM) ve Granger nedensellik gibi testlerin yapıldığı bu çalışmalarda katılım bankacılığı alanındaki gelişmeler ile ekonomik büyüme arasında kısa/uzun dönemli ilişkinin ve nedenselliğin olup olmadığı araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlarda yine genel eğilimin katılım bankacılığı alanındaki gelişmelerin ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisinin ve aralarında nedensellik ilişkisinin olduğu yönündedir. Türkiye’de bu banka türlerinin henüz gelişme evresinde oldukları ve bu alandaki yapılandırılmaların sürdürülebilir ekonomik büyümeye katkı sağlayacağı rahatlıkla söylenebilir.

İslami bankacılık alanındaki gelişmeler ile ekonomik büyüme ilişkisinin diğer ülke ve ülke grupları baz alınarak incelendiği ampirik çalışmalar dikkate alındığında da literatürün son yıllarda şekillenmeye başladığı görülmektedir. Genellikle İslami bankacılık alanındaki faaliyetlerin yoğunlaştığı Malezya, Endonezya, Pakistan gibi ülkeler üzerine yapılan araştırmalar ağırlık kazanmaktadır. Yine bu çalışmalarda çoğunlukla kullanılan toplam kredilerin GSYH üzerindeki kısa/uzun dönem etkileri, nedensellik ilişkileri incelenmektedir. Türkiye’de elde edilen bulgulara benzer olarak İslami bankacılık alanındaki faaliyetlerin ekonomik büyümede payının olduğuna dair anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Bu yönüyle Türkiye ve diğer ülke üzerine yapılan araştırmalar hemen hemen birbirleriyle uyumlu sonuçlar vermektedir. İslami bankacılık alanındaki faaliyetlerin artması ve finansal gelişim içerisinde kayda değer bir yer edinme çabası, bu banka türlerinin etkilerinin her alanda incelenmesi ve sorgulanmasını gerekli kılmaktadır. Bu yönüyle İslami bankacılık alanındaki faaliyetlerin giderek popüler çalışma alanları içerisinde yer alması beklenmektedir.

Geleneksel bankalarla kıyaslandığında İslami bankacılık alanındaki faaliyetlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerine dair literatürün çok daha yeni olduğunu söylemek gerekir. Türkiye’deki faaliyetlerinin etkilerini temel alan çalışmalar ise son derece sınırlıdır. Türkiye örneğinde yapılan bu çalışmanın literatürdeki bu boşluğa katkı sağlaması beklenmektedir. Bu doğrultuda yapılan çalışmanın amacı, Türkiye’de 2010 ile 2020 yılları arasında İslami bankacılık alanındaki gelişmeleri temsilen toplanan fonlar ve kullanılan kredilerin ekonomik büyüme ile nedensellik ilişkisini incelemektir. Bunun için çeşitli nedensellik testleri içerisinde serilerin her türlü durağanlık düzeylerine göre analiz yapma imkânı tanıyan Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanılmış ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

Toda-Yamamoto nedensellik testinden elde edilen bulgulara göre toplam tüketici kredilerinden GSYH’ya doğru tek yönlü bir nedenselliğin varlığı tespit edilmiştir. Ancak gerçek kişi katılım hesapları ile GSYH arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi belirlenmemiştir. Literatürde İslami bankacılık alanındaki gelişmeleri temsilen kullanılan ağırlıklı değişkenin “özel sektöre ve tüketicilere sunulan toplam krediler” olduğu dikkate alınrsa çalışmada tespit edilmiş olan toplam tüketici kredilerinden GSYH’ya doğru nedenselliğin varlığı, Türkiye’de katılım bankaları tarafından konut, araç, ihtiyaç ve diğer amaçlarla kullanılan tüketici kredilerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Bankacılık ve Finans, İslami Bankacılık, Katılım Bankacılığı, Toda-Yamamoto Nedensellik Testi.

JEL Sınıflaması: B22, C22, E31.

Giriş

İslami bankacılık teorisi, İslami bankaların düzen ve işleyişinde Kuran tarafından temellendirilen İslami öğretilerin esas alınması gerektiği fikrine dayanmaktadır. İslami bankacılığın öncelikli hedefi, İslami öğretilerin en önemlilerinden biri olan faiz yasağı ilkesi üzerine bir finansal sistem inşa etmektir. Bu nedenle İslami bankacılıkla ilgili teorik çalışmalara yön veren esas ilke, faiz yasağına karşılık ticaretin ve kârın teşvik edilmesidir (Yazdan, 2012). Warde (2000), «İslami finans kurumlarının, amaç ve işlemlerinde Kuran ilkelerine dayandıklarını, böylelikle bu tür meşguliyetleri olmayan geleneksel kurumlardan ayrı tutulduklarını» ifade etmiştir. Bu kurumların amaçlarını, «ribadan (geniş anlamıyla haksız artış anlamında) ve garardan (belirsizlik, risk, spekülasyon) kaçınılması; helal (dini olarak izin verilen) faaliyetlere odaklanma; daha genel olarak adalet arayışı, diğer etik ve dini hedefler» şeklinde sıralamıştır.

İslami finans için seçilmesi gereken iki tercihten biri, «risk paylaşım felsefesidir». Borç veren, önceden belirlenmiş ve sabit bir orandaki getiriyi garanti ettiği için borç alan karşısında orantısız bir konuma geçmekte; bu yönüyle sömürücü, sosyo-ekonomik anlamda verimsiz ve savurgan olarak görülmektedirler. Bu durumun önüne geçmek için borç veren kişi, borcun riskine katılmalı, kendisine kar zarar ortaklığı şeklinde bir finansman modeli sunulmalıdır. Tercih edilmesi gereken diğer bir finans türü ise ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanmasına yönelik bir takım özel ve duyarlı faaliyetleri destekleyen toplum odaklı bir finans modeli şeklindedir (Warde, 2000). İslami bankalar, finansman tarzlarına etik ve ahlaki değerleri dâhil etmekte, proje seçiminde bu hususları göz önünde bulundurmaktadır; İslam dininin yasakladığı bir dizi yiyecek, içecek ve faaliyetleri içeren sektörlerin finansmanını sağlayan konum içerisinde yer almamaktadırlar. Bu sektörlerin -her ne kadar kârlı iş kolları olsa da- uzun vadede yüksek ekonomik ve sosyal maliyete neden oldukları düşünülmektedir (Goaied ve Sassi, 2010). Bu özelliğiyle İslami finans, etik finans kapsamına girmekte, finansal kararların toplum üzerindeki etkileri ile ilgilenmekte ve etik açıdan duyarlı yatırımcıları çekmektedir. İslami finans nihayetinde, fon sağlayıcıları (yatırımcılar) ve fon kullanıcıları (girişimciler) arasında risk paylaşımını gerektiren ortaklık ve işbirliği ilkesi üzerine kurulan bir sistemdir. Reel ekonomi ile bağlantılı işlemleri teşvik etmekte, toplum için ahlaki olmayan ve zararlı işlemlerin finansmanını yapmaktan kaçınmaktadır (Tabash ve Dhankar, 2014). Benzer şekilde Farahani (2013), «İslami bankacılıkta, finansal işlemlere dâhil olan ortakların bir girişimin riskini, kâr veya zararını paylaştıklarını, önceden belirlenmiş bir getiri elde edemeyeceğini; bu nedenle amacı, hissedarların servetini maksimize etmek olan geleneksel bankalardan temel olarak ayrıştıklarını,» Daly ve Frikha (2016)'de «faizle uğraşmanın önemli olduğu ve paranın bir emtia olarak alınıp satıldığı klasik bankacılığın aksine İslami bankacılığın, reel varlığa dayanan faizsiz bir bankacılık sistemi olduğunu, bu sistemdeki risklerin ortaklık, müşterek mülkiyet, kiralama ve satış ilkesine göre borç veren ve borç alan arasında paylaşıldığını» belirtmiştir.

İslami bankacılık alanındaki gelişmelerin özellikle son yıllarda yoğunlaştığı ve pek çok iktisatçı tarafından ekonomik kalkınma sürecindeki gelişimine dikkat çekildiği açık bir şekilde görülmektedir (Farahani, 2013; Goaied ve Sassi, 2010; Rafay, 2017; Tabash ve Dhankar, 2014; Yazdan, 2012; Özdemir ve Aslan, 2018). Farahani (2013), başlangıçta Müslümanların ihtiyaçlarını gidermek amacıyla ortaya çıkan İslami bankacılığın, bankacılık ve finans sektöründe en iyi büyüme rakamlarını yakalayan alanlardan bir haline geldiğini, Goaied ve Sassi (2010), son yıllarda İslami bankacılık adıyla yeni bir finans endüstrisinin türediğini ve bu banka türlerinin dünyanın her yerinde gelişim gösterdiğini, yüksek ve beklenmedik büyüme oranları kaydettiğini, Rafay (2017), modern

anlamda İslami bankacılık ve finansın son 40-50 yıl içindeki gelişiminin olağanüstü seviyelerde olduğunu ve bu endüstrideki faaliyetlerinin katlanarak dünya çapında geliştiğini, Tabash ve Dhankar (2014), İslami bankacılığın son yıllarda önemli ölçüde büyüme sergilediğini, Yazdan (2012), geleneksel bankacılığın alternatifi veya tamamlayıcısı olarak görülen İslami bankacılığın son yıllarda gerek Müslüman gerekse Müslüman olmayan ülkelerde yaygınlaştığını ve yüksek büyüme oranlarına ulaştığını, Özdemir ve Aslan (2018), genellikle postkolonyal Müslüman ülkelerde, hem modern hayatın reel beklentilerine hem de İslami değerlere uyumlu İslami bir ekonomik sistem kurma fikrinin ortaya çıktığını, ayrıca İslami ekonomik modelin işlevsel bir birimi olarak kabul edilen İslami finans ile ilgili entellektüel çabaların yoğunlaşmaya başladığı 1950’li yıllardan günümüze değin İslami finans ve bankacılığın olağanüstü bir gelişme gösterdiğini ifade etmişlerdir.

1963 yılında düşük gelirli grupların birikimlerinden kâr zarar paylaşımı esasına göre getiri elde etmek amacıyla ilk kez Mısır’da denemesi yapılan İslami bankaların kuruluş ve gelişiminde, 1975 yılında S. Arabistan’ın Cidde şehrinde kurulan “İslam Kalkınma Bankası” kritik bir dönüm noktası olmuştur. Ardından Mısır Faisal İslam Bankası (1977), Sudan Faysal İslam Bankası (1977), Ürdün Faysal İslam Bankası (1978), Ürdün İslam Bankası (1978), Bahreyn İslam Bankası (1979) ve 1978’de gayrimüslim bir ülkede (Lüksemburg) ilk faizsiz banka gibi bir dizi önemli İslami bankaların ortaya çıktığı; 1980 ile 2000 yılları arasında ise Citigroup, HSBC, Deutsche Bank, UBS ve Standard Chartered Bank’ın başını çektiği uluslararası ticari bankaların bünyelerinde İslami ilkeler doğrultusunda faaliyet gösteren birimlerin açıldığı görülmektedir (Özdemir ve Aslan, 2018). Goaid ve Sassi (2010), «son 30 yılda yüzde 10’u aşan yıllık büyüme oranlarıyla karakterize edilen İslami bankaların başarısını gören uluslararası bankacılık kurumları bu fırsatı yakalamak için kendi İslami birimlerini, pencerelerini ve şubelerini kurduklarını» belirtmiştir. 2000’li yıllar ise İslami bankacılığın Müslüman ülkelerde artan ürün çeşitliliği ve sermaye birikimi ile küresel piyasalardan giderek daha fazla pay aldığı dönemdir. Ayrıca 11 Eylül 2001’de yaşanan terör saldırısından sonra başta ABD’de olmak üzere batılı ülkelerde yaşayan Müslüman yatırımcıların paralarını İslami bankalara taşıması, İslami bankacılığın faaliyetlerini geliştirmeindeki dönüm noktalarından bir diğeridir (Özdemir ve Aslan, 2018).

2007 yılı ve sonrası küresel piyasaların kredi sıkışıklığı ve bankacılık krizleri ise mali ve finansal istikrar konusundaki tartışmaların açılmasına, geleneksel bankacılığa alternatif ve tamamlayıcı olarak nitelenmeye başlanan İslami bankacılık faaliyetlerinin yoğun olarak gündeme gelmesine, islami bankaların her alanda tanınma fırsatı yakalamasına yol açmıştır (Rafay, 2017). Tabash ve Dhankar (2014), 2008 küresel finansal ve mali krizde dünya çapın-

daki pek çok geleneksel bankanın zorluk çektiğini aksine İslami bankaların krizden büyük ölçüde izole edildiğini vurgulamıştır. Bunun nedenini, geleneksel bankaları olumsuz yönde etkileyen ve krizin sebeplerinden biri olarak gösterilen çeşitli araç türlerinin İslami ilkeler doğrultusunda yasaklanmasına; yine bu ülkeler tarafından yönlendirilen yüksek korumalı operasyonel ortamlarının varlığına bağlamıştır. Nihayetinde İslami finans ve bankacılık sektörü, 2009-2013 yılları arasındaki kriz koşulları içerisinde bile yıllık yüzde 17'lik büyüme oranına ulaşmıştır (Watkins, 2020).

İslami finans kuruluşları günümüzde dünya çapında yaklaşık 75 ülkede faaliyet sürdürmekte, yalnızca Müslüman ülkelerde değil aynı zamanda ABD ve Avrupa gibi batılı ülkelerde büyüyen niş pazarlar olmaya devam etmektedirler. Bu kurumlar, ticari ve yatırım bankaları, varlık yönetim, leasing ve sigorta şirketlerine; murabaha, mudaraba, muşaraka, sukuk, tekafül, selem, istisna, icara, karz-ı hasen gibi İslami finansal prensipler altında geliştirilmiş farklı finansal enstrümanlara ve geniş bir ürün portföyüne sahiptir. Küresel İslami Finans Raporu'na (2020) göre 2019 yılında İslami finansal varlıkların değeri yüzde 14 artarak 2.88 trilyon dolar seviyesine ulaşmıştır. Kaydedilen bu rakam küresel krizden sonraki en yüksek büyüme oranıdır. 2024 yılında bu varlıkların 3.69 trilyon dolar olması beklenmektedir. Ayrıca raporda belirtilen hususlar şu şekilde özetlenmiştir: (i) 2.88 trilyon dolarlık İslami finansal varlıkların 1.3 trilyon dolarını Körfez, 755 milyar dolarını Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) ve 685 milyar dolarını ise Güneydoğu Asya ülkeleri oluşturmaktadır. (ii) Malezya, Endonezya, Bahreyn, BAE ve S. Arabistan İslami finans alanında dünyanın en gelişmiş ilk beş ülkesi konumundadır. (iii) Küresel İslami finansal varlıkların 1.99 trilyon dolarlık en büyük kısmı İslami bankacılık alanına aittir. Daha sonra ise sukuk piyasası gelmektedir. Ayrıca Watkins (2020), Covid-19 salgınının yaşandığı bu sıralarda İslami finans endüstrisinin geleneksel finans sektörüne kıyasla daha iyi bir performans gösterdiğini aktarmaktadır. Ancak Türkiye Katılım Bankaları Birliği Raporu (2019), tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını, her sektörde olduğu gibi bankacılık sektörünü de birtakım kanallarla olumsuz yönde etkilediğini kaydetmektedir. Türkiye'de ise 2005 yılında bankacılık kanunu kapsamında faaliyet göstermeye başlayan katılım bankalarının, Türk bankacılık ve finans sektörü içerisindeki ağırlığı Dünya'daki gelişime benzer şekilde arttığı görülmektedir. 2005'den 2020 yılına kadarki aktif varlıklarının sektördeki payı 2,44'den 7,10'a, toplanan fonların gelişimi 2,44'den 9,13'e, kullanılan fonların gelişimi 4,63'den 6,59'a, özkaynakların gelişimi 1,74'den 4,63'e, şube ve personel sayısı ise 5.740'dan 16.889'a yükselmiştir. 2010-2019 yılları arası GSYH içindeki aktif gelişimini yüzde 18'ler seviyesine çıkararak Türk bankacılık sektörü ve bu sektördeki payını artıran özel ve kamu sermayeli katılım bankaları, İslami finansal ürünler dâhil geniş ürün yelpazesi ile hizmet sun-

makta, bankacılık alanındaki hemen hemen tüm alanlarda gelişimini sürdürmeye devam etmektedir (TKKB, 2019).

Bankacılık ve finans alanındaki gelişmelerin ekonomik büyümeye katkı ve etkisi literatürde uzun yıllardır tartışılmakta ve bununla ilgili çeşitli ampirik analizler yapılmaktadır. Konu ile ilgili şimdiki kadar arz odaklı, talep kaynaklı, karşılıklı bağımlılık ve tarafsızlık hipotezi olarak belirtilen dört farklı teorik yaklaşım geliştirilmiştir. Bu teorik yaklaşımların test edilmesi amacıyla yapılan analizler, farklı koşullar gereği farklı neticeler vermektedir. Bu nedenle üzerinde mutabık kalınan bir yaklaşım oluşmamıştır. Ancak genel eğilimin finansal gelişme ve derinleşmenin ekonomik büyüme üzerinde birtakım etkiler bıraktığı yönündedir. Finans sektörü içerisinde faaliyet yürüten alternatif veya tamamlayıcı olarak ifade edilen İslami bankaların da benzer sonuçlar vermesi muhtemeldir. Geleneksel bankalarla kıyaslandığında İslami bankacılık alanındaki faaliyetlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerine dair literatürün çok daha yeni olduğunu söylemek gerekir. Türkiye'deki faaliyetlerinin etkilerini temel alan çalışmalar ise son derece sınırlıdır. Öncelikle Türkiye örneğinde yapılan bu çalışmanın literatürdeki bu boşluğa katkı sağlaması beklenmektedir. Bu doğrultuda yapılan çalışmanın amacı, Türkiye'de 2010 ile 2020 yılları arasında İslami bankacılık alanındaki gelişmeleri temsilen toplanan fonlar ve kullanılan kredilerin ekonomik büyüme ile nedensellik ilişkisini incelemektir. Bunun için çeşitli nedensellik testleri içerisinde serilerin her türlü durağanlık düzeylerine göre analiz yapma imkânı tanıyan Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanılmış ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde konunun teorik ve ampirik özeti sunulmuş, akabinde çalışmanın veri ve metodolojisi hakkında bilgi verilerek analiz kısmına geçilmiştir. Yapılan ampirik çalışmadan elde edilen bulgular irdelenmiş ve bu bulgular sonuç kısmında tartışılmıştır.

1. Literatür Özeti

1.1. Teorik Çerçeve

Finansal kalkınma ve gelişmenin, ekonomik büyümenin belirleyicileri arasında sayılabileceğine dair literatürde geniş bir araştırma alanı oluşmuştur (Abduh ve Omar 2012; Kassim 2016; Tunay, 2016; Koçak, 2018). Schumpeter (1911, 1934), Robinson (1952), Patrick (1966), Hicks (1969), McKinnon (1973), Shaw (1973), King ve Levine (1993) gibi konu hakkındaki öncü araştırmacıların çalışmalarında finansal alandaki gelişmeler ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin varlığına yönelik genel eğilimin biçimlendiği görülmektedir. Ancak bu etkileşimin nedensellik yönü ile ilgili ortaya atılan bazı hipotez ve görüş ayrılıkları mevcuttur. Bunlardan ilki, Schumpeter (1911, 1934) tarafından temellendirilen ve arz odaklı "supply loading" olarak belirtilen hipotezdir. Buna göre finansal alandaki gelişmeler ekonomik büyümeye kaynaklık

etmektedir. Yeni iş sahaları ve farklı endüstrilerin geliştirilmesi finansal sistem vasıtasıyla sağlanan kredilerle gerçekleşmektedir. Girişimciler ve yeni iş kolları için ihtiyaç duyulan sermayenin tahsisi, finansal kesim tarafından teşvik edilerek ekonomik büyümenin önü açılmış olur. İkincisi, Robinson (1952) tarafından ileri sürülen talep kaynaklı “demand following” hipotezidir. Bu yaklaşıma göre finansal kesimin gelişimi ve finansal hizmetlerdeki talep, reel sektördeki hareketliliğin bir sonucunda ortaya çıkmaktadır. Yani nedensellik ilişkisi, ekonomik büyümeden finansal kesime doğrudur. Üçüncüsü ise karşılıklı bağımlılık veya çift yönlü nedensellik “bi-directional causal relationship” diye adlandırılan hipotezdir. Bu fikre göre finansal sistem ve ekonomik büyüme birbirlerinden beslenmekte ve etkilenmektedir. Bu nedenle her ikisi de oluşan süreçten bağımsız değildir. Dördüncü ve son yaklaşım ise bu üç hipotezden tamamen ayrılmaktadır. Lucas (1988), finansal gelişmenin gereksiz ve abartılı bir şekilde ekonomik büyüme sürecine entegre edildiğini, bu iki değişken arasında herhangi bir ilişkinin olmadığını beyan etmiştir. Bu yaklaşım, literatüre tarafsızlık hipotezi “neutrality hypothesis” olarak geçmiştir.

1.2. Türkiye Üzerine Yapılan Ampirik Çalışmalar

Türkiye’de katılım bankacılığı alanındaki gelişmelerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceleyen ampirik çalışmaların özellikle son yıllarda ağırlık kazanmaya başladığı görülmektedir. Bu çalışmalarda ele alınan dönem aralığını, genellikle 2000’li yıllardan başlayan zaman serisi verileri kapsamaktadır. Bu banka türünde dikkate alınan değişkenlerin çoğunlukla toplanan mevduatlar ve kullanılan krediler şeklinde olduğu dikkat çekmektedir. Bunların yanında toplam aktifler, özkaynaklar, net faaliyet kârları gibi değişkenlerin de ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir ilişkisinin olup olmadığı test edilmiştir. Johansen eşbütünleşme, ARDL sınır testi, Vektör hata düzeltme modelleri (VECM) ve Granger nedensellik gibi testlerin yapıldığı bu çalışmalarda katılım bankacılığı alanındaki gelişmeler ile ekonomik büyüme arasında kısa/uzun dönemli ilişkinin ve nedenselliğin olup olmadığı araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlarda yine genel eğilim, katılım bankacılığı alanındaki gelişmelerin ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisinin ve aralarında nedensellik ilişkisinin olduğu yönündedir. Aşağıda özetleri yapılan tüm bu çalışmalardan bir kanaate varılmak gerekirse, Türkiye’de bu banka türlerinin henüz gelişme evresinde oldukları ve bu alandaki yapılandırmaların sürdürülebilir ekonomik büyümeye katkı sağlayacağı rahatlıkla söylenebilir.

Kalaycı ve Tekin (2016), Türkiye’de 2002-2014 yılları arası katılım bankacılığı alanındaki gelişmeler, doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Modele alınan değişkenler, GSYH, doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) ve katılım bankaları toplam mevduatlardır. Johansen eşbütünleşme analizine göre katılım fonları ile ekono-

mik büyüme arasında uzun vadeli bir ilişkinin; Granger nedensellik testine göre katılım fonları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedenselliğin varlığı belirlenmiştir. Bu bulgular, İslami bankacılık alanındaki gelişmelerin ekonomik büyümeye katkı sağladığını göstermektedir.

Jobarteh ve Ergeç (2017), Türkiye’de 2005-2015 yılları arası katılım bankacılığı alanındaki gelişmeler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. GSYH büyüme oranı, katılım bankaları mevduatları, tüketici ve özel sektöre kullandırılan krediler çalışmada kullanılan değişkenlerdir. Vektör hata düzeltme modeline (VECM) dayalı nedensellik sonuçlarına göre katılım bankacılığı alanındaki gelişmelerden ekonomik büyümeye doğru hem kısa hem de uzun dönemli bir nedenselliğin varlığı belirlenmiştir. Katılım ve geleneksel bankalar arasında herhangi bir ayırım yapmadan finans alanındaki gelişmeler ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Ancak kısa vadeli bir nedensellik ilişkisi görülmemiştir. Gerek hane halkına gerekse özel sektöre kullandırılan kredilerin ekonomik büyümeye olumlu etkisinden dolayı katılım bankacılığı alanındaki faaliyetlere daha fazla teşviğin ve sektörde daha fazla deregülasyonun yapılması tavsiye edilmektedir.

Yüksel ve Canöz (2017), Türkiye’de 2005-2016 yılları arası katılım bankacılığı alanındaki gelişmeler ile ekonomik büyüme ve endüstriyel kalkınma arasındaki ilişkiyi incelemiştir. GSYH büyüme oranı, toplam kredi miktarı ve sanayi üretim endeksi modelde kullanılan değişkenlerdir. Granger nedensellik analizi sonuçları, Türkiye’de katılım bankacılığındaki gelişmeler ile ekonomik büyüme ve endüstriyel gelişme arasında bir nedenselliğin olmadığını göstermektedir. Bunun Türkiye’de katılım bankacılığı faaliyetlerinin finansal kesim içerisindeki payının henüz düşük seviyelerde olmasından kaynaklandığı belirtilmiştir.

Atici (2018), Türkiye’de 2008-2018 yılları arası katılım bankacılığı alanındaki gelişmeler ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiştir. GSYH, toplanan fonlar ve özkaynaklar modelde kullanılan değişkenlerdir. Vektör hata düzeltme modeline (VECM) dayalı nedensellik sonuçlarına göre katılım bankacılığı alanındaki gelişmelerden ekonomik büyümeye doğru uzun vadede tek yönlü nedenselliğin varlığı ancak kısa dönemde böyle bir nedensellik ilişkisinin olmadığı görülmektedir. Bu bulgular katılım bankacılığının geleneksel bankacılığın önemli bir tamamlayıcısı olduğunu, ekonomik istikrarı sağlama adına olumlu bir potansiyel taşıdığını, bu alanda yapılacak kurumsal ve hukuksal düzenlemeler ile sürdürülebilir büyümeye katkı sağlayacağını göstermektedir.

Koçak (2018), Türkiye’de 2005-2015 yılları arası İslami finans alanındaki gelişmeler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. GSYH, sermaye stoku, işgücü ve İslami bankalar tarafından özel sektöre verilen krediler model değişkenleri olarak kullanılmıştır. Hatemi-J yapısal kırılmalı eşbütünleşme test sonuçlarına göre ekonomik büyüme ile sermaye stoku, işgücü ve İslami bankalar tarafından özel sektöre verilen krediler arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisi, ayrıca 2008 yılında küresel finans krizinden kaynaklı bir kırılmanın yaşandığı tespit edilmiştir. Dinamik en küçük kareler yöntemi ile elde edilen bulgulara göre ekonomik büyüme ile diğer tüm değişkenler arasındaki ilişkinin pozitif yönlü; İslami finansal gelişmeyi temsilen İslami bankalar tarafından özel sektöre verilen kredi değişkeni katsayısının 0.156 olduğu görülmektedir. Kısa dönem nedensellik sonuçlarına göre GSYH’den İslami bankalar tarafından özel sektöre verilen kredilere; uzun dönemde ise İslami bankalar tarafından özel sektöre verilen kredilerden GSYH’ya doğru tek yönlü nedenselliğin varlığı belirlenmiştir. Bu bulgular, İslami finansal sistemin son yıllarda geliştiğini ve geleneksel bankalara göre küresel krizlere karşı daha dayanıklı hale geldiğini göstermektedir. Ancak İslami alanda faaliyet gösteren bankalarda düşük karlılık oranları, riskten korunma, ölçeklerinin küçüklüğü ve İslami yorum farklılıkları gibi bir takım sorunların bulunduğu da bilinmektedir.

Çakar, Karataş ve Güngör (2018), Türkiye’de 2005-2016 yılları arası merkez bankası, kalkınma ve yatırım bankaları, geleneksel bankalar ve katılım bankalarındaki toplam kredi hacmi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Değişken olarak GSYH ve bu alandaki banka türlerinin kredi tutarları alınmıştır. Johansen eşbütünleşme analiz sonuçlarına göre yalnızca kalkınma ve yatırım bankaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilirken, Granger nedensellik testine göre ise GSYH’dan katılım bankaları ve merkez bankası toplam kredi tutarlarına doğru, ayrıca kalkınma ve yatırım bankalarındaki kredi tutarlarından GSYH’ya doğru tek yönlü bir nedenselliğin varlığı belirlenmiştir.

Bozkurt, Altıntaş ve Yardımcıoğlu (2020), Türkiye’de 2005-2016 yılları arası geleneksel ve katılım bankacılığı alanındaki gelişmelerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemişlerdir. GSYH, geleneksel ve katılım bankaları tarafından özel sektöre kullanılan kredilerden oluşan değişkenlerden bir model kurulmuştur. ARDL sınır testi yaklaşımından elde edilen bulgulara göre katılım bankacılığındaki gelişmeler ile ekonomik büyüme ilişkisinin “U”, geleneksel bankacılık alanındaki gelişmeler ile ekonomik büyüme ilişkisinin ise “ters-U” şeklinde olduğu belirlenmiştir. Katılım bankacılığının ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisi belirli bir aşamadan sonra gerçekleşmeye başlarken geleneksel bankacılık alanındaki gelişmelerin ekonomik büyüme ile olan ilişkisi belirli bir eşik seviyeden sonra negatif yönlü olmaktadır.

Ergün (2020), Türkiye’de 2010-2020 yılları arası geleneksel, katılım, kalkınma ve yatırım bankalarındaki finansal gelişmeler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. GSYH, toplam aktifler, katılım bankaları tarafından kullanılan fonlar, diğer banka türleri tarafından verilen krediler, net faaliyet kâr/zararı modelin değişkenleri olarak alınmıştır. ARDL sınır testi sonuçlarına göre her üç bankacılık türünde de tüm bağımsız değişkenler ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Ülke ekonomisinin lokomotifi olan bankacılık sektörünün ekonominin gelişiminde kilit bir rol üstlendiği elde edilen ampirik bulgular tarafından desteklenmektedir.

1.3. Yabancı Ülke ve Ülke Grupları Üzerine Yapılan Ampirik Çalışmalar

İslami bankacılık alanındaki gelişmeler ile ekonomik büyüme ilişkisinin diğer ülke ve ülke grupları baz alınarak incelendiği ampirik çalışmalar dikkate alındığında da literatürün son yıllarda şekillenmeye başladığı görülmektedir. Genellikle İslami bankacılık alanındaki faaliyetlerin yoğunlaştığı Malezya, Endonezya, Pakistan gibi ülkeler üzerine yapılan araştırmalar ağırlık kazanmaktadır. Yine bu çalışmalarda çoğunlukla kullanılan toplam kredilerin GSYH üzerindeki kısa/uzun dönem etkileri, nedensellik ilişkileri incelenmektedir. Türkiye’de elde edilen bulgulara benzer olarak İslami bankacılık alanındaki faaliyetlerin ekonomik büyümede payının olduğuna dair anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Bu yönüyle Türkiye ve diğer ülke/ülkeler üzerine yapılan araştırmalar hemen hemen birbirleriyle uyumlu sonuçlar vermektedir. İslami bankacılık alanındaki faaliyetlerin artması ve finansal gelişim içerisinde kayda değer bir yer edinme çabası, bu banka türlerinin etkilerinin her alanda incelenmesi ve sorgulanmasını gerekli kılmaktadır. Bu yönüyle İslami bankacılık alanındaki faaliyetlerin giderek popüler çalışma alanları içerisinde yerine alması beklenmektedir. Yapılan bu değerlendirmeler tablo 1’de özeti sunulan çalışmalara dayandırılmaktadır.

Tablo 1: Ekonomik Büyüme ile İslami (Katılım) Bankacılığı İlişkinine Dair Yapılan Ampirik Çalışma Özetleri

Yazar ve Çalışma Yılı	Ülke(ler)	Dönem Periyodu	Kullanılan Yöntem(ler)	Bulgu(lar)
Furqani ve Mulyany (2009)	Malezya	1997-2005	Johansen eşbütünleşme analizi, Vektör hata düzeltme modelleri ve Granger nedensellik testi	Kısa vadede ekonomik büyümeden İslami bankacılık alanındaki gelişmelere uzun dönemde ise her iki değişken arasında çift yönlü nedenselliğin varlığı belirlenmiştir.
Goaied ve Sassi (2010)	16 MENA bölgesi ülkesi	1962-2016	Dinamik panel veri analizi	İslami bankalarla birlikte finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkisinin olmadığı görülmüştür.
Abduh ve Chowdhury (2012)	Bangladeş	2004-2011	Johansen-Julies eşbütünleşme analizi ve Granger nedensellik testi	İslami bankacılık alanındaki gelişmeler ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin ayrıca çift taraflı bir nedenselliğin varlığı tespit edilmiştir.
Abduh ve Omar (2012)	Endonezya	2003-2010	Hata düzeltme modeli ve ARDL sınır testi	İslami bankacılık alanındaki gelişmeler ile ekonomik büyüme arasında hem kısa hem de uzun dönemli bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir.
Tabash ve Dhankar (2018)	Bahreyn	1990-2008	Johansen eşbütünleşme analizi ve Granger nedensellik testi	İslami bankacılık alanındaki gelişmelerin uzun vadede ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu ayrıca her iki değişken arasında nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.
Oqool, Okab ve Bashayreh (2014)	Ürdün	1980-2012	Johansen eşbütünleşme analizi, Vektör hata düzeltme	İslami bankacılık alanındaki gelişmelerin ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu ayrıca her iki

			modelleri ve Granger nedensellik testi	değişken arasında nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.
Tabash ve Dhankar (2014)	Katar	1990-2008	Johansen eşbütünleşme analizi ve Granger nedensellik testi	İslami bankacılık alanındaki gelişmeler ile ekonomik büyüme arasında uzun vadede oldukça güçlü bir ilişkinin olduğu ayrıca İslami bankacılık alanındaki gelişmelerden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedenselliğin varlığı tespit edilmiştir.
Majid ve Kassim (2015)	Malezya	1997-2009	ARDL sınır testi, Vektör hata düzeltme modelleri ve Granger nedensellik testi	İslami bankacılık alanındaki gelişmelerin uzun vadede ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu ayrıca her iki değişken arasında nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.
Kalim, Mustaq ve Arshed (2016)	Pakistan	2006-2013	ARDL sınır testi, Hata düzeltme modelleri ve Granger nedensellik testi	İslami bankacılık ürünleri ile uzun dönemli ekonomik gelişme arasındaki ilişkinin pozitif yönlü olduğu ayrıca bu ürünlerden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedenselliğin varlığı belirlenmiştir.
Lebdaoui ve Wild (2016)	Güneydoğu Asya ülkeleri	2000-2012	Dinamik panel veri analizi	İslami bankacılık alanındaki gelişmeler ile ekonomik büyüme arasında uzun vadeli bir ilişki belirlenmiştir.
Rafay ve Farid (2017)	Pakistan	2003-2015	Johansen-Julies eşbütünleşme analizi ve Granger nedensellik testi	İslami bankacılık alanındaki gelişmelerin ekonomik büyüme ile uzun vadede güçlü bir ilişkisinin olduğu ayrıca İslami bankacılık alanındaki gelişmeler ile

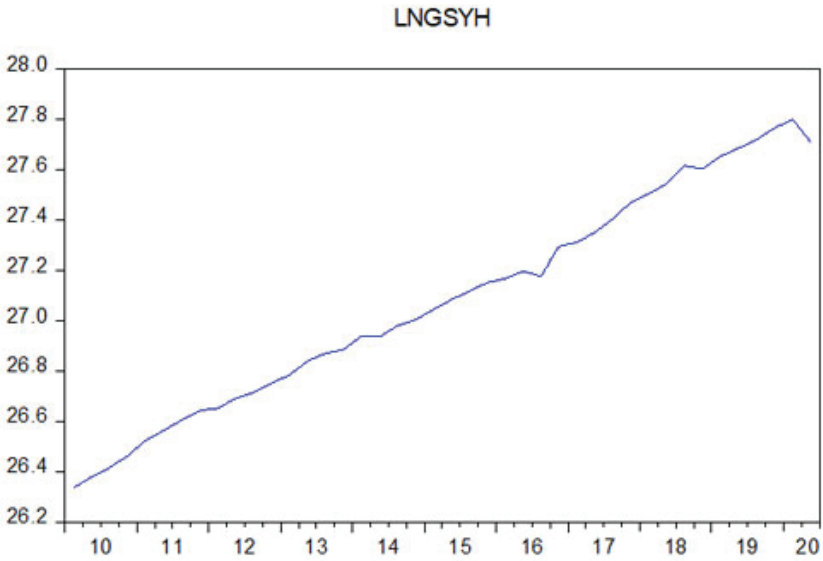
				ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedenselliğin varlığı tespit edilmiştir.
Gani ve Bahari (2019)	Malezya	1998-2017	ARDL sınır testi, Hata düzeltme modelleri ve Granger nedensellik testi	İslami bankacılık alanındaki gelişmelerin ekonomik büyüme ile uzun vadede güçlü bir ilişkisinin olduğu ancak kısa vadede bu ilişkinin anlamlı olmadığı ayrıca katılım mevduatları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedenselliğin varlığı tespit edilmiştir.
Anvar vd. (2020)	Endonezya	2009-2019	ARDL sınır testi, Vektör hata düzeltme modelleri ve Granger nedensellik testi	İslami bankacılık alanındaki gelişmelerin hem kısa hem de uzun vadede ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu ayrıca İslami bankacılık alanındaki bazı ürünler ile ekonomik büyüme arasında kısa ve uzun dönemli çift yönlü nedenselliğin varlığı tespit edilmiştir.
Ledhem ve Mekidiche (2020)	Malezya, Endonezya, Brunei, Türkiye ve Suudi Arabistan	2014-2018	Dinamik panel veri analizi	İslami finansal performansın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi CAMEL finansal değerlendirme ölçütleri baz alınarak değerlendirilmiş olup yalnızca karlılık faktörünün ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır.
Supriani vd. (2021)	Endonezya	2011-2019	ARDL sınır testi	İslami bankacılık alanındaki gelişmelerin ekonomik büyüme ile uzun vadede güçlü bir ilişkisinin olduğu ancak kısa vadede bu ilişkinin anlamlı olmadığı tespit edilmiştir.

Kaynak: Çalışma ile ilgili kaynaklardan derlenerek hazırlanmıştır.

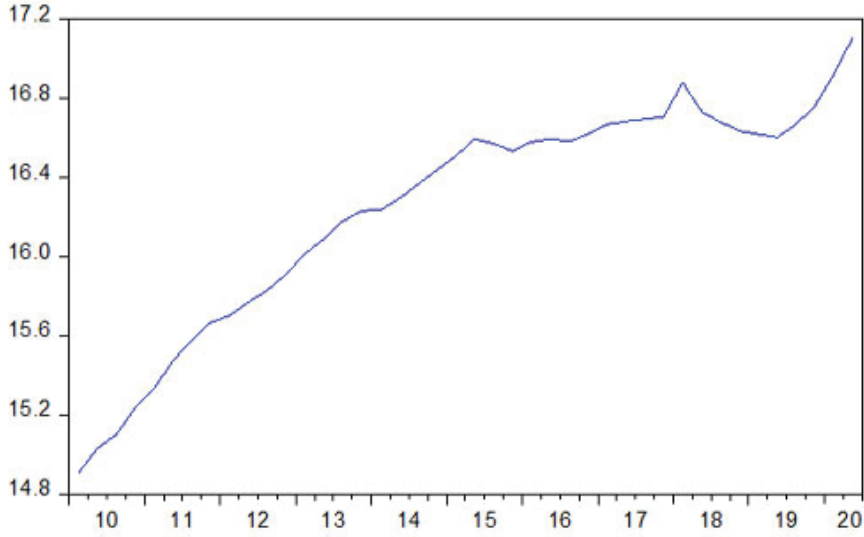
2. Veri, Data ve Metodoloji

Çalışmada katılım bankacılığı alanındaki finansal gelişmeleri temsilen, toplam tüketici kredileri ve gerçek kişi katılma hesaplarına ait veriler kullanılmıştır. 2010’un ilk ve 2020 yılının ikinci çeyreğinden oluşan bu veriler, Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKKB) tarafından tutulan istatistiki bilgilerden elde edilmiştir. Toplam tüketici kredileri: konut, taşıt, ihtiyaç ve diğer kredilerden oluşmaktadır. Konut kredileri, tüketici kredileri içindeki payı en yüksek olanıdır. Gerçek kişi katılma hesapları ise ticari olmayan gerçek kişilerden toplanan fonlardır. Ekonomik büyümeyi temsilen GSYH değişkenine ait veriler ise Türkiye İstatistik Kurumu’ndan (TÜİK) alınmıştır. Değişkenlere ait üçer aylık logaritması alınmış verilerin grafiği aşağıdaki şekil 1, şekil 2 ve şekil 3’te gösterilmiştir. Katılım bankacılığı alanındaki gelişmeler ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini belirlemek amacıyla öncelikle değişkenlerin durağanlık düzeylerini belirlemek için birim kök testleri uygulanmış, daha sonra Toda-Yamamoto nedensellik analizi yapılmıştır.

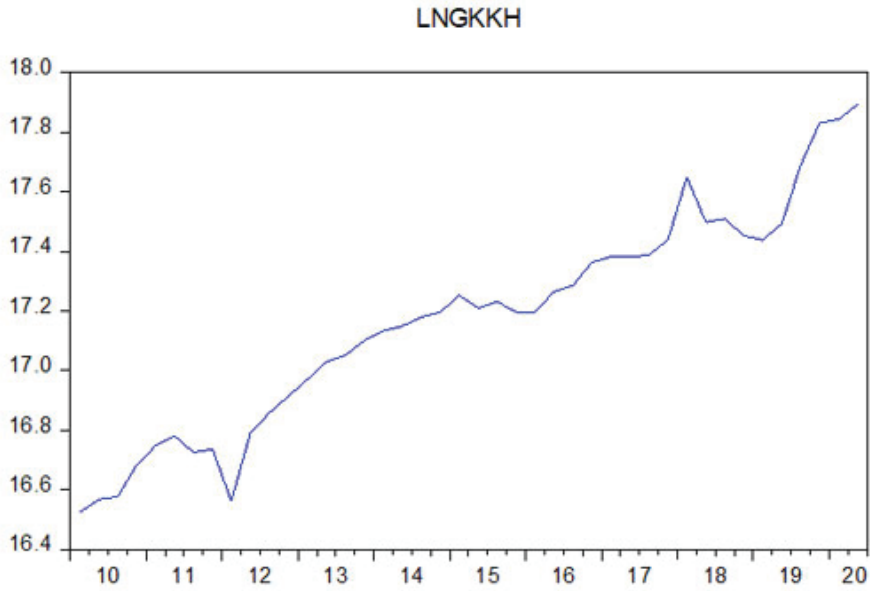
Şekil 1: 2010:1-2020:2 Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Değişkenine Ait Verilerin Grafiği

Şekil 2: 2010:1-2020:2 Toplam Tüketici Kredileri Değişkenine Ait Verilerin Grafiği

Şekil 3: 2010:1-2020:2 Gerçek Kişi Katılma Hesabı Değişkenine Ait Verilerin Grafiği

2.1. Birim Kök Testleri: ADF ve PP

Ekonometrik modellerde tahminleme yapabilmek veya değişkenler arasında herhangi bir nedenselliğin varlığını belirlemek için öncelikle serilerin durağan olup olmadıklarının anlaşılması gerekmektedir. Durağan olmayan serilerden elde edilen bulgularda sahte regresyon sorununun çıkma ihtimaline karşılık durağanlık analizlerinin yapılması tahminlemenin doğruluğu adına oldukça önemlidir. Zaman serilerinin her birine ayrı ayrı durağanlık testleri uygulanmasına imkân tanıyan pek çok birim kök testi geliştirilmiş olmasına rağmen aralarında yaygın kullanılan, genişletilmiş Dickey, Fuller (1981) ve Phillips, Perron (1988) geleneksel birim kök testleridir. Bu bağlamda çalışmada belirlenen GSYH, toplam tüketici kredileri, personel sayısı, net faaliyet karı, gerçek kişi katılma hesapları değişkenlerinin durağan olup olmadıklarının tespiti için genişletilmiş Dickey, Fuller (1981) ve Phillips, Perron (1988) birim kök testleri yapılmış ve tablo 2'deki sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 2: Birim Kök Test Sonuçları

		ADF	PP	Δ ADF	Δ PP
Sabitli	LnGSYH	-1.094	-1.198	-7.042*	-7.035*
	LnTTK	-2.896***	-2.572	-	-3.830*
	lnGKKH	-0.366	0.004	-6.921*	-7.549*
		ADF	PP	Δ ADF	Δ PP
Sabitli ve Trendli	LnGSYH	-2.707	-2.639	-7.017*	-7.009*
	LnTTK	-2.197	-2.288	-3.808**	-3.852**
	lnGKKH	-2.903	-3.087	-6.847*	-7.568*

Gecikme uzunlukları Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir. ***, **, * sırasıyla %10, %5, %1 düzeylerine karşılık gelmektedir.

Tablo 2'den elde edilen GSYH ve gerçek kişi katılma hesapları (GKKH) serilerinin genişletilmiş DF ve PP birim kök testi sonuçlarına göre düzeyde sıfır hipotezini reddetmediği yani durağan olmadıkları, ilk farklarının alınarak yüzde 99 güven aralığında durağan hale geldikleri, toplam tüketici kredileri (TTK) serisinin genişletilmiş DF birim kök testi sonuçlarına göre düzeyde sıfır hipotezini reddettiği, yüzde 90 güven aralığında durağan olduğu, PP birim kök testi sonuçlarına göre ise düzeyde sıfır hipotezini reddetmediği yani durağan olmadığı, ilk farkının alınarak yüzde 95 ve 99 güven aralığında durağan hale geldiği görülmektedir. Özet olarak bazı değişkenlerin düzeyde

durağan oldukları -I(0)- bazılarının ise ilk farkta durağan hale -I(1)- geldikleri anlaşılmaktadır. Bu durumda serilerin durağan olma koşulunun sağlanması için gerekli kılan Granger (1969) nedensellik testine karşılık serilerde durağanlık şartı aramayan Toda-Yamamoto nedensellik testinin modelde kullanılması daha uygun bir tercih olacaktır.

2.2. Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi

Granger (1969) nedensellik testi, serilere uygulanan birim kök testi sonuçlarına göre serilerin ilk farklarının alınarak durağan hale getirilmesini şart koşmaktadır. Toda-Yamamoto (1995) ise serilerin birim kök içerip içermediğine bakmaksızın serileri modele dâhil ederek geliştirilmiş bir nedensellik analizi yapılmasına imkân tanımaktadır. Toda-Yamamoto nedensellik testine göre serilerin seviye değerleri ile bir VAR modeli oluşturulması öngörülmüştür. VAR modeli kurulurken modelin optimum gecikme uzunluğuna “p”, serilerin durağan olma seviyelerinden en büyüğünün “k” eklenmesiyle model “p+k” ile güncellenmiş olur. Bunun için GSYH, toplam tüketici kredileri ve gerçek kişi katılma hesaplarına serilerinin durağanlık seviyelerinin en büyüğü, yine serilerin gecikme uzunluklarına eklenerek model aşağıdaki gibi kurulmuş olur.

$$\begin{aligned} \text{LnGSYH}_t = \mu_0 + \sum_{i=1}^{p+dmax} \alpha_{1i} \text{LnGSYH}_{t-i} + \sum_{i=1}^{p+dmax} \alpha_{2i} \text{LnTTK}_{t-i} \\ + \sum_{i=1}^{p+dmax} \alpha_{3i} \text{LnGKKH}_{t-i} + u_t \end{aligned} \quad (1)$$

$$\begin{aligned} \text{LnTTK}_t = \sigma_0 + \sum_{i=1}^{p+dmax} \alpha_{4i} \text{LnGSYH}_{t-i} + \sum_{i=1}^{p+dmax} \alpha_{5i} \text{LnTTK}_{t-i} \\ + \sum_{i=1}^{p+dmax} \alpha_{6i} \text{LnGKKH}_{t-i} + v_t \end{aligned} \quad (2)$$

$$\begin{aligned} \text{LnGKKH}_t = \nu_0 + \sum_{i=1}^{p+dmax} \alpha_{7i} \text{LnGSYH}_{t-i} + \sum_{i=1}^{p+dmax} \alpha_{8i} \text{LnTTK}_{t-i} \\ + \sum_{i=1}^{p+dmax} \alpha_{9i} \text{LnGKKH}_{t-i} + e_t \end{aligned} \quad (3)$$

Denklem 1,2 ve 3’e göre oluşturulan modelde, LR test istatistiği, son tahmin hata (FPE), Akaike (AIC), Schwarz (SIC) ve Hannan-Quinn (HQ) bilgi kriterlerine göre seçilen uygun gecikme uzunluğu 1 olarak belirlenmiştir (Tablo 3).

Tablo 3: GSYH, Toplam Tüketici Kredileri ve Gerçek Kişi Katılma Hesapları için Gecikme Uzunluklarının Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	37.27447	NA	3.15e-05	-1.852674	-1.722059	-1.806626
1	191.2746	274.7029*	1.24e-08*	-9.690517*	-9.168058*	-9.506326*
2	198.0244	10.94567	1.42e-08	-9.568886	-8.654582	-9.246551
3	202.0611	5.891437	1.91e-08	-9.300601	-7.994452	-8.840122
4	206.0583	5.185540	2.64e-08	-9.030179	-7.332184	-8.431556
5	213.5045	8.452483	3.14e-08	-8.946192	-6.856352	-8.209425

GSYH, toplam tüketici kredileri ve gerçek kişi katılma hesaplarına uygulanan birim kök testi neticesinde serilerin durağanlık seviyelerinin en büyüğü olan $p=1$, yine serilerin 1 olarak belirlenen gecikme uzunluklarına eklenerek $p(1)+k(1)=2$ 'ye yani $k+d_{max}$ 'a ulaşılır. VAR modeline dışsal değişkenlerin gecikmeleri 2. $k+d_{max}=2$ dereceye kadar eklenir ve böylece ulaşılan VAR modelinden aşağıdaki sonuçlar elde edilir (Mert ve Çağlar, 2019).

Tablo 4: Toda-Yamamoto Nedensellik Sonuçları

Bağımlı Değişken: LnGSYH			
Bağımsız Değişken	Chi-sq	df	Prob.
LnTTK	5.298132	1	0.0213
LnGKKH	2.115491	1	0.1458
All	5.317574	2	0.0700
Bağımlı Değişken: LnTTK			
Bağımsız Değişken	Chi-sq	df	Prob.
LnGSYH	0.217531	1	0.6409
LnGKKH	0.168130	1	0.6818
All	0.580443	2	0.7481
Bağımlı Değişken: LnGKKH			
Bağımsız Değişken	Chi-sq	df	Prob.
LnGSYH	0.000352	1	0.9850
LnTTK	0.001324	1	0.9710
All	0.001450	2	0.9993

Tablo 4’e göre toplam tüketici kredilerinden GSYH’ya doğru yüzde 95 güven aralığında tek yönlü bir nedenselliğin varlığı ancak diğer tüm değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlar katılım bankaları tarafından kullanılan kredilerin ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğunu ancak toplanan fonların benzer şekilde etki göstermediğini ayrıca ekonomik büyümenin katılım bankacılığı alanındaki gelişmelerin bir nedeni olmadığını göstermektedir. Yine elde edilen bu bulgular, Schumpeter (1911, 1934) tarafından temellendirilen ve arz odaklı “supply loading” olarak belirtilen hipotezi, Türkiye’de katılım bankaları özelinde destekler niteliktedir.

Sonuç

El-Din (2020), kökleri çok eski tarihlere uzanan bankacılığın, özellikle sanayi devrimindeki büyük çaplı üretim sürecinin başlamasına ve buna önyak olan Neoklasik girişimci tipinin ortaya çıkmasına kaynaklık etmesi, modern bankacılığın gelişimindeki tarihsel dönüm noktalarından biri olduğunu ifade etmiştir. Bu dönemde seri üretimin ve bunun gerçekleşmesi için finansmana ihtiyaç duyan girişimcinin fonlanmasında bankalara büyük iş düşmesi, aynı zamanda bu bankaları sistemin vazgeçilmez bir parçası haline getirmiştir. Ekonomik büyümenin tarihsel süreç içerisinde sanayi devrimi ile ivme kazanması ve bankacılığın bu süreç içerisindeki önemi, iktisat yazınında finansal gelişmeler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye dair tartışmaların oluşmasına yol açmıştır. Nitekim Bagehot (1873), sanayi devrimindeki parasal ve finansal gelişmelerin üretim sürecindeki etkisini, Schumpeter (1911), girişimcilere sağlanan finansal destek kanalıyla ekonomik gelişme üzerindeki etkisini inceleyerek literatürdeki tartışmayı başlatmışlardır. O tarihlerden günümüze değin bankacılık ve finans alanındaki gelişmelerin ekonomik büyüme ile olan nedensellik ilişkisi üzerine yapılan teorik ve ampirik çalışmalar doğrultusunda dört farklı hipotezin şekillendiği görülmüştür. Bunlar: (i) Bankacılık ve finans alanındaki gelişmelerin ekonomik büyümeye kaynaklık ettiği “arz odaklı”, (ii) ekonomik büyümenin finans alanındaki gelişmelere kaynaklık ettiği “talep temelli”, (iii) her iki tarafında birbirlerinin nedeni olduğu “karşılıklı bağımlılık” ve (iii) aralarında herhangi bir ilişkinin olmadığı iddia edilen “tarafsızlık hipotezlerdir.”

Ekonomik, sosyal ve dini bir takım sebepler doğrultusunda ortaya çıkan, İslami ilkeleri baz alarak faaliyet yürüten İslami bankaların tarihsel gelişimi ise geleneksel bankalara kıyasla oldukça yenidir. Ancak bu özel niteliklerle donanmış bankaların son dönemlerdeki finansal performanslarının oldukça hızlı yükseldiği görülmekte ve bu etkili gelişim seyrine tanıklık edilmektedir. Küresel piyasalardaki paylarını giderek artıran İslami bankaların ekonomik büyüme ve kalkınma ile olan ilişkisi de sorgulanmaya ve tartışılmaya baş-

lanmıştır. Bu doğrultuda şekillenmeye başlayan uluslararası literatür, İslami bankacılığın tarihi kadar yeni sayılır. Türkiye’de ise katılım bankaları olarak adlandırılan İslami bankaların kuruluş ve gelişiminin 30 yıllık bir süreçten geçtiği söylenebilir. Ancak Türkiye’de katılım bankalarının dünya çapındaki gibi atılım yapması, banka ve finans sektörü içerisindeki payını artırması 2000’li yıllar ve sonrasında denk düşmektedir. Katılım bankalarının Türkiye’de göstermiş olduğu gelişmeler dikkate alınarak Türkiye özelinde bu bankaların ekonomik büyüme olan ilişkisi üzerine yapılan çalışmalar oldukça sınırlı sayıda kalmıştır. Literatürdeki bu boşluğun fark edilmesi üzerine yapılan bu çalışmada, 2010-2020 arası çeyreklik verilerden oluşan katılım bankacılığındaki toplam tüketici kredileri ve gerçek kişi katılım hesapları ile GSYH arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Toda-Yamamoto nedensellik testinden elde edilen bulgulara göre toplam tüketici kredilerinden GSYH’ya doğru tek yönlü bir nedenselliğin varlığı tespit edilmiştir. Ancak gerçek kişi katılım hesapları ile GSYH arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi belirlenmemiştir.

Literatürde İslami bankacılık alanındaki gelişmeleri temsilen kullanılan ağırlıklı değişkenin “özel sektöre ve tüketicilere sunulan toplam krediler” olduğu dikkate alınırca çalışmada tespit edilmiş olan toplam tüketici kredilerinden GSYH’ya doğru nedenselliğin varlığı, Türkiye’de katılım bankaları tarafından konut, araç, ihtiyaç ve diğer amaçlarla kullanılan tüketici kredilerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini göstermektedir. Elde edilen bu bulgular doğrultusunda, İslami ilkeler gereği yalnızca reel alımların finanse edilmesini zorunlu kılan katılım bankalarının çeşitli amaçlarla tüketicilere sağladıkları kredilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini anlamlı kıldığı ve gelişmekte olan piyasalar içerisinde konumlanan Türkiye’deki katılım bankaları tarafından tüketici kesimini finanse etmek amacıyla sundukları fonların sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağladığı söylenebilir. Bu bulgular, Türkiye üzerine yapılan incelemelerde Kalaycı ve Tekin (2016), Jobartah ve Ergeç (2017), Atici (2018) ve Koçak’ın (2018) sonuçlarıyla uyumludur, Bagehot (1873) ve Schumpeter (1911) tarafından temellendirilen “arz yönlü hipotezi” desteklemektedir. Yüksek ve Canöz (2018) ise bir nedensellik ilişkisi belirle-yememişlerdir. Çakar, Karataş ve Güngör (2018), farklı olarak GSYH’nin katılım bankacılığındaki gelişmelerin nedeni olduğunu yani ters nedensellik ile talep temelli hipotezi destekleyen bulguyu tespit etmişlerdir.

İktisat teorisinde sermaye birikimi, iş gücünde artış, teknolojik gelişmeler gibi temel ekonomik büyüme kaynaklarının yanında gelişmiş, iyi organize olmuş kurum ve kuruluşların da ekonomik büyüme üzerinde önemli bir yerinin olup olmadığı irdelenmektedir. Şimdiye kadarki genel eğilim ve beklenti, gelişmiş kurumların sürdürülebilir büyümeye katkı sağladığı yönünde olmuştur. Öyleyse İslami prensipler doğrultusunda faaliyet yürüten katılım

bankaları da ne kadar kurumsallaşır ve sistematize olurlarsa bu kurumların finans piyasaları içerisinde o kadar gelişmesi ve ülke ekonomisine katkı sağlaması beklenir. Türkiye’de katılım bankalarının bankacılık ve finans sektörü içindeki payı her ne kadar yükselmiş olsa da hacimsel olarak henüz düşük seviyelerdedir. Bu yönüyle katılım bankacılığında gelişmeler ekonomik büyüme ile ilişkili olsa da etki derecesinin düşük boyutlarda olduğu düşünülmektedir. Bundan dolayı katılım bankacılığı alanındaki gelişmelerin takip edilerek ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki etkisinin yeteri kadar incelenmesi, doğru analiz edilmesi politika yapıcılarının bu alandaki eksiklikleri gidermesi açısından son derece önemlidir. Konuya ilgi duyan araştırmacılara bundan sonraki çalışmalarda, katılım bankacılığında faaliyet türlerinin çeşitli iktisadi değişkenler üzerindeki etkisinin yeni ve farklı ekonometrik tekniklerle incelenmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Abduh, Muhamad - Mohd Azmi Omar. "Islamic Banking and Economic: the Indonesian Experience". *International Journal of Islamic and Management* 5, no. 1 (2012): 35-47.
- Abduh, Muhamad - Nazreen Chowdhury. "Does Islamic Banking Matter for Economic Growth in Bangladesh?". *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance* (8) 3 (2012): 104-113.
- Al-Oqool, Mohammed Ali - Reem Okab - Mohammed Bash. "Financial Islamic Banking Development and Economic Growth: A Case Study of Jordan". *International Journal of Economics and Finance* 6, no. 3 (2014): 72-79.
- Anwar, Suhardi M. - Junaidi Junaidi - Salju Salju - Ready Wicaksono - Mispianiti Mispianiti. "Islamic Bank Contribution to Indonesian Economic Growth". *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management* 13, no. 3 (2020): 519-532.
- Atici, Gonca. "Islamic (Participation) Banking and Economic Growth: Empirical Focus on Turkey." *Asian Economic and Financial Review* 8, no. 11 (2018): 1353-1364.
- Bagehot, Walter. *Lombard Street: A Description of the Money Market*. London: Henry S. King Corporation, 1873.
- Bozkurt, Murat - Altıntaş, Nurullah - Yardımcıoğlu, Fatih. "Katılım Bankacılığı ve Konvansiyonel Bankacılığın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Üzerine Bir İnceleme". *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies* 1 (2020): 95-114.
- Çakar, Recep - Karakaş, Güngör - Güngör Selim. "Türkiye'de Geleneksel ve Katılım Bankalarının Toplam Kredi Hacimleriyle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki". *Journal of Islamic Economics and Finance* 4, no. 1 (2018): 69-95.
- Daly, Saida - Mohamed Frikha. "Banks and Economic Growth in Developing countries: What about Islamic banks?" *Cogent Economics & Finance* 4, no. 1 (2016).
- Dickey, David A. - A. Fuller Wayne. "Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root". *Econometrica* 49, no. 4 (1981): 1057-1072.
- EDBIZ. "Global Islamic Finance Report (GIFR) 2020". 2020.
- El-Din, Seif I. Tag. *Ekonominin Temelleri: Ahlaki Bir Yaklaşım*. Çeviren Oğuz Karasu. İstanbul: İktisat Yayınları, 2020.
- Ergün, Tolga. "Türkiye'deki Banka Faaliyet Türleri İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Araştırılması». *ETÜ Sentez İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, no. 2 (2020): 37-60.
- Farahani, Yazdan Gudarzi - Masood Dastan. "Analysis of Islamic banks' financing and economic growth: a panel cointegration approach". *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management* 6, no. 2 (2013): 156-172.
- Furqani, Hafas - Ratna Mulyany. "Islamic Banking and Economic Growth: Empirical Evidence from Malaysia". *Journal of Economic Cooperation and Development* 30, no. 2 (2009): 59-74.

- Gani, Ibrahim Musa - Zakaria Bin Bahari. "An Analysis of Islamic Financial Activities and Economic Growth Relationship: Another Evidence from Malaysia-ANOTHER". *International Journal of Accounting, Finance and Business* 4, no. 24 (2019): 53-69.
- Goaied, Mohamed - Sassi Seifallah. *Financial Development and Economic Growth in the MENA Region : What about Islamic Banking Development*. Institut des Hautes Etudes Commerciales, 2010.
- Granger, C. W. J. "Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods." *Econometrica* 37, no. 3 (1969): 424-438.
- Hicks, John. *A Theory of Economic History*. Oxford: Clarendon Press, 1969.
- Jobarteh, Mustapha - Hakan Ergeç Etem. "Islamic Finance Development and Economic Growth: Empirical Evidence from Turkey". *Türkiye İslam İktisadı Dergisi* 4, no. 1 (2017): 31-47.
- Kalaycı, Salih - Tekin, Behiç Efe. "Interactions between Economic Growth, FDI and Islamic Banking Development in Turkey". *International Journal of Business and Management* 11, no. 8 (2016): 230-240.
- Kalim, Rukhsana - Afia Mushtaq - Noman Arshed. "Islamic Banking and Economic Growth: Case of Pakistan". 3, no. 1 (2016): 14-28.
- Kassim, Salina. "Islamic Finance and Economic Growth: The Malaysian Experience." *Global Finance Journal* 30 (2016): 66-76.
- King, Robert G., - Ross Levin. "Finance and Growth: Schumpeter might be Right". *The Quarterly Journal of Economics* 108, no. 3 (1993): 717-737.
- Koçak, Emrah. "İslami Finans ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama". *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, no. 51 (2018): 67-91.
- Lebdaoui, Hind - Joerg Wild. "Islamic Banking Presence and Economic Growth in Southeast Asia" *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management* 9, no. 4 (2016): 551-569.
- Ledhem, Mohammed Ayoub - Mekidiche, Mohammed. "Economic Growth and Financial Performance of Islamic Banks: a CAMELS Approach". *Islamic Economic Studies* 28, no. 1 (2020): 47-62.
- Lucas, Robert E. "On the Mechanics of Economic Development". *Journal of Monetary Economics* 22, no. 1 (1988): 3-41.
- Majid, M. Shabri Abd. - Salina H. Kassim. "Assessing the Contribution of Islamic Finance to Economic Growth." *Journal of Islamic Accounting and Business Research* 6, no. 2 (2015): 292-310.
- McKinnon, Ronald I. *Money and Capital in Economic Development*. Washington: Brookings Institution, 1973.
- Özdemir, Mücahit - Aslan, Hakan. *The Political Economy of the Transformation of Islamic Finance*. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, 2018.
- Patrick, Hugh T. "Financial Development and Economic Growth in Underdeveloped

- Countries". *Economic Development and Cultural Change* 14, no. 2 (1966): 174-189.
- Phillips, Peter C. B. - Pierre Perron. "Testing for a Unit Root in Time Series Regression". *Biometrika* 75, no. 2 (tarih yok): 335-346.
- Rafay, Abdul - Saqib Farid. "Dynamic Relationship between Islamic Banking System and Real Economic Activity: Evidence from Pakistan". *Journal of King Abdulaziz University, Islamic Economics* 30, no. 2 (2017): 97-114.
- Robinson, Joan. *The Generalisation of the General Theory and other Essays*. London: Macmillan, 1952.
- Schumpeter, Joseph Alois. *The Theory of Economic Development*. Cambridge: Harvard University Press, 1934.
- . *The Theory of Economic Development*. Cambridge: MA: Harvard University Press, 1911.
- Shaw, Edwards S. *Financial Deepening in Economic Development*. Oxford: Oxford University Press, 1973.
- Supriani, Indri - Bayu Arie Fianto - Nur Najim Fauziah - Ryan Rahmah Maulayati. "Revisiting the Contribution of Islamic Banks' Financing to Economic Growth: The Indonesian Experience". *Shirkah: Journal of Economics and Business* 6, no. 1 (2021): 18-37.
- Tabash, Mosab I. - Raj S. Dhankar. "An Empirical Analysis of the Flow of Islamic Banking and Economic Growth in Bahrain." *International Journal of Management Sciences and Business Research* 3, no. 1 (2013): 96-103.
- Tabash, Mosab I. - Raj S. Dhankar. "Islamic Banking and Economic Growth: An Empirical Evidence from Qatar". *Journal of Applied Economics and Business* 2, no. 1 (2014): 51-67.
- TKKB. *Katılım Bankaları 2019*. Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 2019.
- Tunay, K. Batu. "İslami Bankacılık ile Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişkileri". *Yönetim ve Ekonomi* 23, no. 2 (2016): 485-502.
- Warde, Ibrahim. *Islamic Finance in the Global Economy*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2000.
- Watkins, James Simon. *Islamic Finance and Global Capitalism An Alternative to the Market Economy*. Cham: Palgrave Macmillan, 2020.
- Y.Toda, Hiro - Yamamoto, Taku. "Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes". *Journal of Econometrics* 66, no. 1-2 (1995): 225-250.
- Yazdan, Gudarzi Farahani - Sadr Seyed Mohammad Hossein. "Analysis of Islamic Bank's Financing and Economic Growth: Case Study Iran and Indonesia". *Journal of Economic Cooperation and Development* 33, no. 4 (2012): 1-24.
- Yüksel, Serhat - Canöz, İsmail. "Does Islamic Banking Contribute to Economic Growth and Industrial Development in Turkey?". *İkonomika: Jurnal Ekonomi dan Bisnis Islam* 2, no. 1 (2017): 1-8.